Hví ikki lutakast til løgtingið

HUGLEIÐINGAR
Halgir Winther Poulsen

"Einasti heilivágur fyri sjúkur í demokratinum er meira demokrati"
Jane Addams (1860 – 1935)

"Í flestu stórmálum, vit hava havt við at gera tey seinastu 50 árini, vísti tað seg, dømt í søgunnar ljósi, at fólkið hevði rætt og ikki lóggávuvaldið ella Kongressin"
George Gallup, Sr. (1901 – 84)

Eg havi valt ikki at skriva um politikk í vanligari, heldur trongari, merking, men heldur royna at seta fram nakrar tankar um demokrati – fólkastýri - , sum, hóast teir hava sín uppruna í tí fólkastýri, ið var galdandi í Athen fyri 2,500 árum síðani, kanska kundu verið við til at birt uppundir eitt orðaskifti um okkara egnu politisku skipan, ið óivað kundi trongt til onkrar ábøtur.

Tørvar føroysku samfelagsskipanini ábøtur?

Vit hava júst verið vitni til, hvussu ein samgonga, ið hevur havt ræðið í landinum í skjótt fýra ár, er farin meira og meira í upploysn seinasta hálva árið ella so. Meðan andstøðan neyvan sleppur upp í part, hava samgongumenn ligið í innanhýsis stríði um líkt og ólíkt. Hetta er tó einki eindømi fyri hesa samgonguna. Soleiðis plagar at vera uppundir val, um samgongan annars klárar at halda saman so leingi.

Tað eru nøkur grundleggjandi viðurskifti, ið eg haldi misprýða eina skipan, ið metir seg at vera – og eisini grundleggjandi er- eitt fólkastýri.

– Fyrst er tað sjálv floksskipanin. Hvussu umboðandi eru flokkarnir, og hvønn umboða teir veruliga, tá lága limatalið og tær víðopnu dyrnar vera havd í huga? Her kann hvør, sum vil og heldur ein kjans vera at sleppa inn á ting, gleiva flokk úr flokki beint uppundir val og verða uppstillaður. Hetta er vorðið so vanligt, at tú mást spyrja, hvar politiska sannføringin hjá flokki og valevnum er í tílíkum førum?

– So er tað tann ójavna umboðanin av kynunum, ið júst nú tykist at vera so umráðandi, at flokkarnir nærmast veiða konufólk sum haru á vetri.

– Tá so teir (tey?) 32 – nú 33 – eydnuríku eru innkomin, verða samgongusamráðingar. Úrslitið er vanliga, at eini 17, í besta føri eini tvey fleiri, finna saman um eitt samgonguskjal, ið sum oftast er ein samankókaður rættur, ið tryggjar at fáir veljarar fáa tað, ið lovað varð. Hini 15 ella so verða síðan sum andstøða slept upp á fjall uttan nakra veruliga ávirkan, og kundu eins væl farið til húsa tey næstu fýra árini.

– So byrjar sami leikur aftur, inntil tað nærkast næsta vali o. sfr.

– Eitt reiðiliga ódámligt fyribrigdi, ið er vorðið vanligt aðrastaðni, er við at taka seg upp eisini hjá okkum. Tað er tann nógvi peningurin, ið er komin inn í valstríðið. Hvør rindar, og hvat goldið verður afturfyri, fáa veljararnir alt ov lítið at vita um.

Hetta vóru bert nøkur dømi. Hvør kann í sínum lagi leggja fleiri afturat.

Athenska demokratiið

Sjálvt orðið fólkastýri ella fólkaræði hevur sín uppruna í grikskum: demos (fólk) og kratía (ræði/vald). Grikkar sjálvir, ið hvussu er teir, sum tóku undir við hesum stjórnarlagnum, brúktu kortini einsvæl navnið isonomia, ið merkir javnstøða í politiskum rættindum.

Athen var ein av nógvu býarstatunum á griksku hálvoynni og verður javnan mett at vera vøggan hjá fólkastýrinum. Tað vóru tó nógvir, ið funnust at hesum stýrislag, teirra millum Platon og Aristoteles. Hildið verður, at í 4. øld f.Kr. mundu búgva eini 250,000 fólk tilsamans í Athen. Av hesum høvdu tó hvørki børn, konufólk, trælir ella fremmand borgarættindi. Tað høvdu bert tilkomin mannfólk, sum helst hava verið eini 30,000. Tað vóru sostatt hesir menn, ið tóku lut í landsins stýri. Ført verður javnan fram, at tá so fá høvdu borgarættindi, ber ikki til at tosa um fólkastýri, og í okkara eygum er tað rætt. Hinvegin skerst ikki burtur, at fyri hesi 30,000 var veruliga talan um demokrati av tí radikala slagnum. Hjá okkum hava børn og fremmand heldur ikki politisk rættindi. Trælir hava vit ongar, og tað var seint í tíðini, at konufólk fingu valrætt.

Politiska skipanin í Athen

Høvuðsstovnarnir í athenska demokratinum vóru hesir:

Fólkaráðið
Fólkaráðið (ekklesia), ið nærmast svarar til okkara løgting. Her vórðu lógir viðgjørdar og samtyktar og aðrar týðandi avgerðir tiknar. Allir tilkomnir menn, tvs eldri enn 20, høvdu rætt at møta, hava orðið og atkvøða. Avgerðir vórðu tiknar við vanligum meiriluta. Hildið verður, at eini 5 – 6,000 menn javnan møttu í ráðnum. Teir, ið møttu, fingu samsýning í peningi.

Dómstólurin
At kunna virka sum dómari mátti tú vera 30 ára gamal, við lutakasti vera tikin út sum dómaraevni millum 6000 borgarar, haðan dómarar vórðu tiknir til hvørt mál sær, og hava svorið heliastiska eiðin. Dómarar vórðu tiknir út við lutakasti at virka fyri ein dag ísenn.

Dómstólurin hevði stórar heimildir og kundi viðgera mál, ið høvdu verið viðgjørd í ráðnum, hevði eftirlit við embætismonnunum og døma í politiskum málum. Vanliga tóku fleiri hundrað dómarar lut í málunum, oftast 501, og í størri politiskum málum eru dømi um, at 2501 dómarar tóku lut og dømdu. Avgerðir vórðu tiknar við vanligum meiriluta. Dómararnir fingu samsýning í peningi.

Embætisverkið
Allar týðandi avgerðir vórðu tiknar av ráðnum og dómstólinum, meðan málini vórðu fyrireikað av embætismonnum, ið eisini høvdu til uppgávu at seta tiknar avgerðir í verk.

Teir allarflestu embætismenninir vórðu valdir við lutakasti. Aldursmarkið var, eins og við dómarunum, 30 ár. Embætisskeiðið var eitt ár og eingin kundi verða valdur meira enn einaferð.

Teir fáu, ið ikki vórðu tiknir út við lutakasti, teirra millum herførararnir, vórðu valdir av ráðnum. Embætismenninir virkaðu vanliga í nevndum, og fekst ikki semja vórðu avgerðir tiknar við vanligum meiriluta. Strangt eftirlit var við embætismonnunum, sum við embætislok stóðu dómstólinum til svars fyri embætisførsluna, og herundir serstakliga umsitingina av almennum pengum. Embætismenninir vóru løntir.

Við teimum avmarkingum, sum vóru í skipanini, ber sostatt til at siga, at her var talan um beinleiðis demokrati, har fólkið (les mannfólkið) tók beinleiðis lut í landsins stýri, og ikki gjøgnum nakrar millumgongumenn, sum hjá okkum.

Ráð teirra fimmhundrað
Nógv tað týdningarmesta embætisráðið var Ráð teirra fimmhundrað, ið varð valt við lutakasti á tann hátt, at hvør av teimum tíggju landspørtunum, sum Attika var býtt sundur í, fekk tíggju limir í hesum ráðnum.

Ráðið kom saman hvønn yrkadag, einar 250 ferðir um árið, og fyrireikaði øll málini, ið skuldu fyri fólkaráðið, hevði eftirlit við embætismannaverkinum og landsins fíggjarmálum og stóð fyri verju- og uttanríkispolitikkinum. Ráðslimirnir vóru løntir.

Beinleiðis ella óbeinleiðis fólkastýri?
Vit hava nú í ógviliga stórum drøgum lýst athenska fólkastýrið